

Význam Bible a svědomí u Jana Husa

Tomáš Butta

1. SPIRITUÁLNÍ A ETICKÝ ROZMĚR HUSOVA DÍLA

Český reformátor Mistr Jan Hus ve svém „druhém životě“ má více dějinných podob. Každá doba v něm odhalovala a spatřovala některý z rysů jeho působení, nebo naopak si do něho promítala své ideály a vkládala své představy. Tak se setkáváme v 15. až 17. století s „Husem konfesním“, v 19. a v počátku 20. století s „Husem národním“ a po 2. světové válce s „Husem sociálním“. Všechny tyto podoby do jisté míry přetrvávají. Jaké je Husovo poselství pro naši dobu? Na Husově osobnosti a v jeho odkazu je možné objevovat spirituální a etický rozměr. Tento rozměr je mu vlastní, neboť Hus byl povoláním knězem a kazatelem s úkolem vykládat Bibli v českém jazyce z kazatelny v Betlémské kapli v Praze. Především byl člověkem víry, který si kladl otázky morálního rozhodování a jednání. Usiloval o hledání pravdy v dialogu, neboť pravda je víc než moc. V rozhodování chtěl obstát před svým svědomím, neboť nadčasové duchovní hodnoty jsou víc než chvilkový prospěch a dočasné výhody. Svým spirituálním a etickým odkazem Mistr Jan Hus překračuje dobu, ve které žil, a může nás oslovovat i dnes. Ve svém příspěvku věnovaném českému reformátorovi Mistru Janu Husovi se zaměřuji na dvě témata, která jsou s ním úzce spjatá, tedy na Písmo svaté a otázku svědomí. Bible představuje určitou objektivní normu křesťanské víry a života a svědomí má naproti tomu subjektivní niterný charakter. Obojí můžeme u Husa vidět ve vzájemné vztáženosti.

2. POJETÍ AUTORITY BIBLÉ U HUSA

Vyzdvižení významu Bible u Mistra Jana Husa je třeba nahlížet v souvislostech s biblicismem teologů pozdního středověku. V té době dochází k překladům Bible do národních jazyků a jejího šíření i přes oficiální zákaz církve. Studium Bible se zabýval a podporoval její překlad

do anglického jazyka teolog Jan Viklef,¹ který Husa filozoficky i teologicky rozhodujícím a podstatným způsobem ovlivnil.² Amedeo Molnár upozornil na Husovu vnitřní proměnu, která byla způsobena příklonem k Písmu a jeho hlubším poznáváním. Je vyjádřena formulací „když jsem Písmu srozuměl.“³ Hus vykládal Písmo na teologické fakultě v univerzitním prostředí a především z Bible vycházel jako kazatel ustanovený v Betlémské kapli určené pro kázání Božího slova v českém jazyce.⁴ Hus měl ve své knihovně latinskou a českou Bibli. Podílel se pravděpodobně na překladu latinské Bible do češtiny. Husovou mateřštinou byla čeština, měl znalost latiny, dá se tušit, že i němčiny, o řečtině lze hovořit s opatrností. Předpokládá se, že vlastnil i řecký Nový zákon, nebo k němu měl přístup.⁵ Když byl uvězněn v Kostnici, žádal svého průvodce Jana z Chlumu, aby mu opatřil Bibli a mohl ji mít u sebe i ve vězení.⁶

V *Komentáři Sentencí* Petra Lombardského říká: „Písmo svaté člověka posvěcuje a činí člověka moudrým.“⁷ Definuje Písmo svaté tak, že „jest slovo Boží Kristus s tím, co skrze něho bylo pokolení lidskému řečeno a zjeveno, aby kvůli dosažení věčné blaženosti od lidí pevně bylo drženo a věřeno“.⁸ Christocentricky Hus chápe i Starý zákon, jak je zřejmé v české *Postile*: „A že i v Mojžíšově zákoně, i v prorocích i v psalmích psáno jest o Kristovi, kterak jeho život měl jest býti, a to vše bylo od Boha promluveno, protože musilo to vše naplněno býti, aby Bůh byl od nás v pravdě nalezen jako věrný pán, jenž nemůž selhati.“⁹

U Husa není pojetí Písma jako ve světové reformaci ve smyslu výlučné autority *sola scriptura*. Písmo (*scriptura*) není v protikladu k tradici

¹ Srov. M. KAŇÁK, *John Viklef: Život a dílo anglického Husova předchůdce*, Praha: Blahoslav, 1973, s. 22–23.

² Srov. C. V. Prošpíšil, *Husovská dilemata*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2015, s. 165–177.

³ A. MOLNÁR, „Hledej pravdu! Jan Hus,“ in *Na rozhraní věků: Cesty reformace*, Praha: Vyšehrad, 1985, s. 12.

⁴ Srov. J. LIGUŠ, „Husovo pojetí Písma podle jeho kázání,“ in J. B. LÁŠEK (ed.), *Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi: Sborník mezinárodního Symposia konaného 22. 9. – 26. 9. 1993 v Bayreuthu*, SRN, Praha: ČKA a HTF UK, 1995, s. 179–189.

⁵ I. HLAVÁČEK, „Husovy knihy: Několik úvah o Husově bibliotéce a užívání knih,“ in LÁŠEK (ed.), *Hus mezi epochami, národy a konfesemi*, s. 93.

⁶ B. MAREŠ (ed.), *Listy Husovy*, 2. vydání, Praha 1901, s. 172.

⁷ „Výklad Sentencí,“ in *Mistra Jana Husi sebrané spisy*, sv. III, spisy latinské přeložil M. Svoboda, Praha: Jos. R. Vilímek, 1904, s. 8–9.

⁸ Tamtéž, s. 15.

⁹ MISTR JAN HUS, *Postilla: Vyloženie svatých čtení nedělních*, Praha, 1952, s. 170.

(*traditio*) a rozumu (*ratio*).¹⁰ Nacházíme u něho vyvážený poměr Písma, tradice a rozumu¹¹ a chybí u něho ovzduší srážky rozumu a biblické autority.¹² Hus měl úctu k rozumu a rozumovému poznání, a stojí tak blízko Platónovi a Augustinovi, Aristotelovi, scholastice a Tomáši Akvinskému.¹³ Rozum nebyl pro Husa autonomní, ale totálně závislý na živoucí pravdě evangelia.¹⁴

Jan Hus a husitští bohoslovci respektují tradici a autoritu církevních učitelů, kterých se dovolávají ve svém teologickém sporu s představiteli tehdejší církve. Z nich je nejčastěji u Husa citován zřejmě církevní otec Augustin.¹⁵ V *Komentáři Sentencí* Petra Lombardského je však Tomáš Akvinský citován pravděpodobně nejčastěji hned po Augustinovi.¹⁶

Ačkoliv Hus uznává důležitost autority lidského rozumu i církevní tradice, přece jen je pro něho pravda Písma svatého základem a nejvyšší autoritou. Lidský rozum má pro Husa závažnost, přesto říká, že „Boha výše klásti jest než rozum lidský“.¹⁷ Autorita učitelů a církevní tradice mají svoji významnost, a přece jsou podle Husa závaznými jen tehdy, vypovídají-li pravdy Písma a jsou-li s nimi v souladu.¹⁸

S církevním učitelem Augustinem říká Mistr Jan Hus, že „všechna pravda je obsažena v Písmu“.¹⁹ Ve spise *O církvi* nacházíme také Augustinův výrok: „Písmo svaté je zrcadlo, kterým bychom měli celý svůj život řídit.“²⁰ Hus používá častěji ve svých spisech obraz „zrcadla“ (*speculum*), což souvisí s jeho filozofickým realismem i s jeho nahlížením na skuteč-

¹⁰ Srov. Z. TRTÍK, „Husův odkaz a oba principy reformace,“ in *Hus stále živý: Sborník k 550. výročí Husova upálení*, ed. Miloslav Kaňák, Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1965, s. 39.

¹¹ Tamtéž, s. 40.

¹² M. WERNISCH, „Ratio voluntatis u M. Jana Husa: K roli pojmů rozumu a vůle ve struktuře Husova učení,“ in LÁŠEK (ed.), *Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi*, s. 127.

¹³ J. SEIFERT, „Pravda jako fundament svobody a svědomí,“ in M. DRDA – F. J. HOLEČEK – Z. VYBÍRAL (ed.), *Jan Hus na přelomu tisíciletí: mezinárodní rozprava o českém reformátoru 15. století a o jeho recepci na prahu třetího milénia*, Papežská lateránská univerzita Řím, 15. – 18. 12. 1999, Tábor: Husitské muzeum v Táboře, 2001, s. 288.

¹⁴ WERNISCH, „Ratio voluntatis u M. Jana Husa,“ s. 129.

¹⁵ Srov. J. VALEŠ, „Jak první reformace nakládala s Augustinem a jeho spisy,“ in *Theologia vitae* 2, č. 1 (2009): 85–114.

¹⁶ WERNISCH, „Ratio voluntatis u M. Jana Husa,“ s. 129.

¹⁷ *Listy Husovy*, ed. B. Mareš, Praha, 1901, s. 196.

¹⁸ MISTR JAN HUS, *O církvi*, přeložili a poznámkami opatřili F. M. Dobiáš a A. Molnár, Praha: Československá akademie věd, 1965, s. 68.

¹⁹ Tamtéž, s. 170.

²⁰ Tamtéž, s. 111.

nost v eschatologické perspektivě²¹ ve smyslu Pavlova výroku: „Nyní vidíme jako v zrcadle, jen v hádance, potom však uzříme tváří v tvář“ (srov. 1 Kor 13,12).

Ve svém spise *O postačitelnosti Kristova zákona*, připraveném pro Kostnický koncil, vyslovuje Hus přesvědčení, že v Bibli je vyjádřen Boží zákon. „Božským zákonem totiž, a tak zákonem Ježíše Krista se především nazývá zákon Boží, vyjádřený v Písmu svatém.“²² Tímto zákonem podle Husa je láska.²³ Tento Kristův zákon lásky je určující a dostačující jako nejvyšší norma pro život církve i pro každého jednotlivého křesťana.²⁴ S myšlenkami o nejvyšší autoritě zákona Kristova (*lex Christi*) jako zákona božské lásky (*lex divini amoris*) se setkáváme u Tomáše Akvinského v jeho výkladu Desatera. Akvinský říká, že byl dán pro překonání zla zákon Kristův, zákon evangelijní, který je zákonem lásky (*lex Christi, lex evangelica, lex amoris*).²⁵ Pro Husa není charakteristický jen pojem pravdy, ale také lásky, která je vyjádřena v Kristově zákoně.

3. OTÁZKY LIDSKÉHO SVĚDOMÍ V HUSOVÝCH SPISECH A ŽIVOT

V pohledu soudobé psychologie a sociologie je definováno svědomí jako „mravní odpovědnost vůči sobě samému“²⁶ a jako „forma prožívání hodnocení vlastních činů, motivů a citů“.²⁷ Jestliže současná psychologie považuje svědomí za složku osobnosti kulturně a sociálně podmíněnou, osvojenou učením,²⁸ pak v teologickém pohledu můžeme svědomí chápat jako zastřenou stopu transcendentna v člověku, který je Bohem stvořen k jeho obrazu a v odpovědnosti vůči němu.²⁹

²¹ Srov. POSPÍŠIL, *Husovská dilemata*, s. 152.

²² „O postačitelnosti Kristova zákona,“ in *Husova výzbroj do Kostnice*, ed. F. M. Dobiáš a A. Molnár, Praha: Kalich, 1963, s. 92.

²³ Tamtéž, s. 94.

²⁴ Tamtéž, s. 87.

²⁵ Srov. TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Výklad Vyznání víry a Desatera*, překlad a úvodní studie T. Poštová, Praha: Krystal OP, 2011, s. 118–119.

²⁶ *Velký sociologický slovník*, 2. díl, Praha: Karolinum, 1996, s. 1253.

²⁷ *Psychologický slovník*, Praha: Portál, 2009, s. 577.

²⁸ Tamtéž, s. 577.

²⁹ Srov. *Základy víry Církve československé husitské*, Praha: Církev československá husitská, 2014, ot. 65 a ot. 66, s. 39: „Co zbývá z prvotního zjevení v člověku? Z prvotního zjevení zbývá v člověku hříchem porušené svědomí a tušení Boha. – Co je svědomí? Svědomí

Ve Starém zákoně je objektivní etickou normou Boží zákon, Hospodinova přikázání. Řecký pojem *syneidésis* (*conscientia*) přešel do novozákonní terminologie z helénismu.³⁰ V Novém zákoně se tento řecký termín vyskytuje asi třicetkrát, zejména v pavlovských a pastorálních epištolách. U apoštola Pavla je tento pojem užíván k vyjádření vnitřní svobody víry v protikladu vůči nepravým autoritám (2 Kor 4,2). V listu Římanům je apoštolem Pavlem řečeno, že Boží vůle je přístupná pro židy v Zákoně a pro pohany ve svědomí (Řím 2,15). Svědomí znamená univerzálnost našeho lidství v odpovědnosti vůči Bohu. Téma svědomí se vyskytuje v pojednáních a kázáních církevních otců Jana Zlatoústého, Ambrože, Augustina a dalších. Téma svědomí (*synderesis*) je u Tomáše Akvinského vyloženo ve spise *De veritate* v 16. a 17. otázce a znamená poznání nejobecnějších mravně-praktických principů. Tomáš Akvinský hovoří o přirozeném habitu a v tomto smyslu je svědomí obecně lidské, neměnné a trvalé.³¹

Na tuto patristickou a scholastickou tradici navazuje Mistr Jan Hus ve svých úvahách o svědomí. V *Komentáři Sentencí* mluví Hus o svědomí jako o „jakési přirozené vůli duše, jež přirozeně chce dobré.“³² „Svědomením jest postřehována dobrota ve všech věcech praktických nebo od nás vykonaných.“³³ Tato síla je přirovnávána k jiskře, protože je čímsi nepatrným, co vzlétá a vykazuje nepatrnou moc. Uvedená síla svědomí velmi slabě a jemně chce dobré, nenapomáhá-li jí Boží milost.³⁴ Hus v *Kvodlibetu* objasňuje pojem svědomí trojím způsobem. Je to zaprvé příkaz rozumu, který zavazuje ke konání nebo nekonání. Zadruhé jde o vlastnost mysli rozlišující dobro od zla a zatřetí je jím důvěryhodnost úmyslu něco činit, která je ověřena úvahou ducha.³⁵

Hus pojednává o svědomí v česky psaném spise *O poznání cesty pravé ke spasení* neboli *Dcerce* ve 2. kapitole. Říká: „Svědomejí je sebezpoznaní, totiž jímž se člověk sám zná, je-li vinen hříchem, či není, a umí rozeznávat, jest-li hřích či není.“³⁶ Svědomí má dvojí funkci. Na jedné straně se týká

jakožto vědomí mravního zákona je znamením, že člověk je odpovědný svému Pánu a Stvořiteli, jemuž patří, ačkoliv se od něho vzdálil.“

³⁰ A. NOVOTNÝ, *Biblický slovník*, Praha: Kalich – Česká biblická společnost, 1992, s. 1032.

³¹ Srov. A. ANZENBACHER, *Úvod o etiky*, Praha: Zvon, 1994, s. 79.

³² „Výklad Sentencí,“ in *Mistra Jana Husi sebrané spisy*, sv. III, s. 250.

³³ Tamtéž, s. 251.

³⁴ Tamtéž.

³⁵ J. KEJŘ, *Jan Hus známý i neznámý*, Praha: Karolinum, 2010, s. 56.

³⁶ JAN HUS, *Dcerka. O poznání cesty pravé ke spasení*, Praha: Kalich, 1995, s. 20.

úkonu již vykonaného, kdy mluvíme o „svědomí následném“ (*conscientia consequens*). A na druhé straně se mravní reflexe vztahuje k úkonu, který jsme ještě nevykonali, ale představujeme si ho, uvažujeme o něm, plánujeme ho, pak mluvíme o „předchozím svědomí“ (*conscientia antecedens*). Svědomí před jednáním je rozhodující pro jeho mravní kvalitu. Hus užívá v případě rozpoznání hříchu staročeský výraz „roztíkati“³⁷, který znamená rozvážit, uvážit.³⁸ Podobně jako podle Tomáše Akvinského má svědomí po činu pro Husa dvojí funkci, buď hájí a omlouvá, anebo obviňuje a činí výčitky. „A tak kam se člověk obrátí, buď chvála, nebo pohanění za ním jde.“³⁹ O dobrém a špatném svědomí se pojednává i v oblíbeném středověkém spise *Následování Krista* (*Imitatio Christi*), které však vzniklo až několik desetiletí po smrti českého reformátora: „Dobré svědomí dovede snést velmi mnoho a raduje se v protivenství. Špatné svědomí je vždy bázlivé a nepokojné.“⁴⁰ Podle Husa má svědomí eschatologický charakter a provází trvale člověka po celý život i po smrti až k poslednímu soudu, neboť „svědomí je při živém a vleče se po mrtvém“.⁴¹

Člověk se má varovat svědomí příliš širokého i svědomí příliš úzkého.

Neboť svědomí široké často má zlé za dobré, hřích za nehřích... A nazývá se široké svědomí proto, že jakož velký pytel se nazývá široký, protože velké věci do sebe pojme, nebo dům široký neb vrata široká, jimiž bez překážky velký kuň, velbloud nebo vůz projede, též to svědomí zahrne do sebe veliké hříchy.⁴²

Široké svědomí znamená podle Husa nerespektovat Boží zákon a řídit se podle vlastních ustanovení.⁴³

Také se má člověk varovat svědomí příliš úzkého, neboť to vede člověka k zoufalství, neboť říká člověku, že je příliš zlý, že se z hříchů právě nekaje nebo nezpovídal, že nic dobře nečiní, a tak, že dobré položí člověku za zlé.⁴⁴

³⁷ *Magistri Iohannis Hus Opera omnia IV. Drobné spisy české*, Praha: Academia, 1885, s. 166.

³⁸ *Malý staročeský slovník*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1978, s. 427.

³⁹ JAN HUS, *Dcerka*, s. 19.

⁴⁰ TOMÁŠ KEMPENSKÝ, *Následování Krista*, Praha: Česká katolická charita, 1968, s. 53.

⁴¹ JAN HUS: *Dcerka*, s. 19.

⁴² Tamtéž, s. 21–22.

⁴³ Tamtéž, s. 22.

⁴⁴ Tamtéž.

Hus upozorňuje na bludy ve svědomí, které jsou působeny z neznalosti, z nedbalosti, z pýchy, z nezřízené žádosti a z přílišného strachu. Když betlémský kazatel ve spise *Dcerka* pojednává o svědomí, uvádí ho do vztahu k Písmu svatému.

Aby člověk zpravil své svědomí i v minulých skutcích, i kteréž ještě činí, a kteréž potom bude činiti, má vždy k Písmu hleděti.⁴⁵

Staročeský výraz „zpravit“ znamená poučit, vyložit a „spravit“ opravit, napravit, zařídit, ospravedlnit, dát směr, očistit. Blízký staročeský termín užívaný v Bibli kralické „spravovati“ je uváděn ve významu napravit, upevnit, řídit, správně zaměřit, opravovat, napomínat, uspořádat. Bohatost termínů naznačuje funkci správně se projevujícího svědomí člověka, které však Hus nechápe zcela samostatně, nýbrž ve vztahu k autoritě Božího slova, Kristova zákona v Písmu. Subjektivní norma svědomí člověka je viděna Husem v úzké vztažnosti k objektivní normě Boží vůle a etických norem vyjádřených v Písmu svatém.

O svědomí se Hus zmiňuje ve svých dopisech. Zmíněné téma se objevuje i ve spise Petra z Mladoňovic o konci jeho života.⁴⁶ V kritických okamžicích se v jeho listech objevuje motiv svědomí, jako je tomu při jeho odchodu z Prahy v roce 1412, kdy píše: „neboť mě tísní svědomí, aby má nepřítomnost nebyla pohoršením...“⁴⁷ Při výslechu v Kostnici se Hus dovolával rozumu a svědomí: „Byť celý svět mi to říkal, já maje rozum, jaký nyní mám, nemohl bych takovou věc tvrditi bez odporu svědomí.“⁴⁸ Přátelům vydává počet ze svých zkoušek, hlubokých obav a intenzivních obav: „Pokušení jsem měl na těle i na duši a převeliký strach, abych nepřekročil přikázání Ježíše Krista.“⁴⁹ Na Kostnickém koncilu se Hus dovolával Boha a svého svědomí v případě, kdy byl obviňován z nesprávného učení o svátosti oltářní.

⁴⁵ Tamtéž, s. 21.

⁴⁶ „Konec o svatém muži a ctihodném muži mistru Janu Husovi, horlivém milovníku pravdy Ježíše Krista, a jeho utrpení, jež pokorně vytrpěl,“ in *Ze zpráv a kronik doby husitské*, Praha: Svoboda, 1981, s. 24–159.

⁴⁷ *Listy Husovy*, s. 83.

⁴⁸ Tamtéž, s. 215.

⁴⁹ Tamtéž, s. 217.

A jsou-li Pán Bůh a mé svědomí mými svědky, že jsem to, co již proti mně uvádějí, ani nekázal, ani neučil, ani na srdce mé nevstoupilo, i kdyby všichni moji protivníci proti mně vypovídali, co já mohu? A ani mně to konečně neškodí.⁵⁰

Na to kardinál cambraiský pravil:

My nemůžeme souditi podle tvého svědomí, nýbrž podle toho, co zde bylo proti tobě dokázáno a dovoděno, a podle některých věcí přiznaných...⁵¹

Z další citované výpovědi je zřejmé, že odpovědnost vůči svědomí není jediná, ale hovoří se o odpovědnosti před tváří Páně a vůči Boží pravdě.

Hle tito biskupové mě vybízejí k tomu, abych odvolal a odpřísáhl, bojím se to učinit, abych nebyl lhářem před tváří Páně a také abych neurazil své svědomí a Boží pravdu, protože jsem nikdy nedržel tyto články, které proti mně křivě svědčí...⁵²

Na jedné straně si byl Hus jistě vědom toho, že i subjektivní intence je nositelem mravní hodnoty a svědomí zavazuje i tehdy, jestliže se mýlí.⁵³ Konat proti svědomí, dokonce byť by bylo bludné, je hřích.⁵⁴ Na druhé straně lidské svědomí nedostačuje,⁵⁵ ovšem ani dobré svědomí samo o sobě ještě není zárukou konečné pravdy a dobra (srov. 1 Kor 4,3–5). Jestliže se Hus odvolává na vlastní svědomí, činí tak ve spojitosti se závaznou a objektivní normou pro křesťany, již je Kristův zákon.

ZÁVĚR

Jan Hus zřetelně odkazuje k prameni křesťanské víry a spirituality všech dob, kterým je Bible. V komplikované dobové společenské a církevní situaci stál před svízelnými otázkami lidské odpovědnosti za vlastní rozhodování vůči sobě, vůči druhým, vůči církvi a vůči Bohu.

⁵⁰ Ze zpráv a kronik doby husitské, s. 96.

⁵¹ Tamtéž.

⁵² Tamtéž, s. 156.

⁵³ Srov. SEIFERT, „Pravda jako fundament svobody a svědomí,“ s. 238.

⁵⁴ WERNISCH, „Ratio voluntatis u M. Jana Husa,“ s. 129.

⁵⁵ Srov. TOMÁŠ KEMPENSKÝ, *Následování Krista*, s. 128: „Bože, buď mou silou a veškerou mou důvěrou, neboť svědectví mého svědomí mi nedostačuje.“

Jan Hus může být pro nás inspirativní svým spirituálním a etickým poselstvím, které vyjadřoval jednak jako svrchovanost a závaznost objektivní autority Božího zákona lásky v Bibli, jednak jako nárok subjektivní instance lidského svědomí, a to ve vzájemné interakci objektivní normy a subjektivního kritéria, jímž je právě osobní svědomí.

The Significance of the Bible and Conscience in John Huss

Keywords: the Bible; Tradition; Intellect; God's Law; Truth; Conscience

Abstract: The works by Jan Hus contain a balanced proportion of the Holy Scripture in terms of tradition and intellect. The Scriptures contains God's Law or Christ's Law which is love. Hus deals with conscience in his Latin and Czech treatises and refers to it in his dispute. When Hus appeals to his conscience, he does so in connection with a certain norm which is Christ's Law.

ThDr. Tomáš Butta
Kancelář patriarchy CČSH
Wuchterlova 5
166 26 Praha 6 - Dejvice
sekretariat.patriarchy@ccsh.cz